
ANTONI KUCZYŃSKI

SYBERIA WE WROCŁAWIU

Coraz częściej historycy rosyjscy podejmują problemy dotyczące związków polsko-syberyjskich XIX i początkach XX wieku. Wpisują się też w nie badacze z krajowych uczelni – między innymi z Gdańska, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Łodzi, Warszawy, Wrocławia, co niezmiernie wzbogaca faktografię dotyczącą dziejów polskiej diaspory za Uralem. Można to nazwać przebudzeniem historii tych związków, w czym nie małą zasługę mają badacze z uniwersytetów, instytutów i muzeów syberyjskich z Irkucka, Jakucka, Južno-Sachalińska, Nowosybirsk, Omska, Tomsk, Ułan-Ude, Władywostoku. Często ich prace wzbogaca faktografia pochodząca ze źródeł rosyjskich dająca czytelnikowi bogaty materiał do przemyśleń i historycznych werdyktów.

Konstatację tę potwierdzają opublikowane ostatnio książki S. Muliny¹ z Omska, T.G. Niedzieljuk², L. K. Ostrowskiego³ z Nowosybirsk oraz S. Leończyka⁴ z Abakanu. Znalazło się w nich wiele szczegółów, drobnych na pozór, jednak ich scalenie ukazuje różnorodność polskich dziejów na Syberii. Obejmuje ona wiele wątków sytuujących się w złożonej problematyce tych związków ocierających się o wielorakość relacji ewokowanych przez polską diaspore za Uralem. Polecając lekturę tych książek, należy podkreślić, że są one nie tylko interesujące, ale mogą także stanowić punkt odniesienia do dalszych prac dokumentujących dzieje Polaków na Syberii. Są one też zaproszeniem do dyskursu historycznego, który obejmuje sprawy polskiego dziedzictwa naukowego związanego z badaniami kultury autochtonicznych etnosów Syberii, geografii, działalnością gospodarczą, dziejami Kościoła katolickiego za Uralem, antropologią społeczno-kulturową, autobiografizmem zesłańcym itp.

¹ S. Mulina, *Migranci wbrew swej woli. Adaptacja zesłanych powstańców styczniowych na Syberii Zachodniej*, Warszawa 2017.

² T.G. Niedzieljuk, *Konfesyonalnoje soobsczesstwo katolików Sibiri: wlianie mirowozzrenija na powseidniewnoju żizń (1830-1917gg.)*, Nowosybirsk 2016.

³ L.K. Ostrowskij, *Polaki w Zapadnoij Sibiri (1890-e -1930-e gody)*, Nowosybirsk 2011 oraz tego samego autora *Polaki w zapadnij Sibiri w konce XIX-pierwoj czetwierti XX wieka*, Nowosybirsk 2016. Monografia ta ukazała się jako 5 tom „Biblioteki Polsko-Syberyjskiej”. Za książkę tę znacznie zmienioną w stosunku do wydania z roku 2011, uwzględniającą najnowszy stan badań z tego zakresu autor otrzymał nagrodę „Przeglądu Wschodniego” za rok 2016.

⁴ S. Leończyk, *Polskie osadnictwo wiejskie na Syberii w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, Warszawa 2017.

Ważnym przesłaniem zapoczątkowanego już edycyjnego nurtu powinna stać się kontynuacja idei zmarłego niedawno profesora Bolesława Szostakowicza z Irkucka⁵, który inspirował istotne dla tej problematyki włączenie historyków rosyjskich.⁶ Wspólną dla tych istotnych przedsięwzięć edytorskich, o które ciągle zabiegał była koncepcja, której szczególnym wyróżnikiem miało być sprzężenie bazy źródłowej z archiwów zauralskich ze sprzężeniem działań praktycznych historyków polskich i rosyjskich opracowujących konkretne zagadnienia. Co więcej sformułował on także szereg problemów i pytań, które są ważnym elementem naukowych dociekań wspieranych przez faktografię czerpaną z tych archiwów. Śmiało rzec można, że podejmowane współcześnie badania z tego zakresu są próbą szerokiego spojrzenia na te problemy z wszelkimi uwikłaniami kulturowymi i społecznymi dającymi opis dziejowych powikłań polsko-syberyjskich w XIX oraz początkach XX wieku. A wydaje się, że jednym z rozwiązań alternatywnych powinno być traktowanie tych badań w pełniejszej współpracy historyków polskich i rosyjskich, zwłaszcza tych z zauralskich ośrodków akademickich. Dostrzegli już tę drogę niektórzy z nich i należy mieć nadzieję, że trend ten będzie kontynuowany.

Powracając do idei współpracy polsko-rosyjskiej dotyczącej dziejów Polaków na Syberii kreowanej przez wspomnianego profesora B. Szostakowicza wspomnieć należy, że parokrotnie gościł on w Katedrze Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego, a swoim zainteresowaniem o Polakach na Syberii w XIX wieku dał wyraz podczas spotkań ze studentami. Już wtedy, a także podczas kolejnych wizyt gości z Rosji (Czyta, Nowosybirsk, Tomsk) zaczęto godzić się z myślą o potrzebie wprowadzenia do dydaktyki tzw. wówczas problematyki syberyjskiej, w pełni zaaprobowanej przez ówczesnego kierownika Katedry profesora Edwarda Pietraszka⁷. Znalazło to odbicie w programie zajęć, początkowo w formie wykładów i ćwiczeń, z czasem rozszerzonym o seminaria licencjackie i magisterskie.

Sugestia ta związana była z organizowanymi przez Katedrę konferencjami naukowymi poświęconymi polskim badaniom etnograficznym na Syberii. Często uczestniczący w nich badacze z Rosji mieli nieraz wykłady dla

⁵ E. M. Ziółkowska, *Z rodu Szostakowiczów*, „Zesłaniec” 2011, nr 48, s. 90-101; E. Kamińska, *In memoriam. Wspomnienie o Profesorze Bolesławie Szostakowiczu (1945-2015)*, [w:] „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 2015, t. 19, s. 335-337.

⁶ B. Szostakowicz, *Fenomen polsko-rosyjskiej historii (XVII w.-1917 g.). Osnownyje aspekty sowremiennych naucznych traktowok, rezultatow i zadacz dalniejszej razrabotki tiemy*, Moskwa 2015; P. Głuszkowski, *Irkucka rezolucja Profesora Bolesława Szostakowicza*, [w:] „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2009, nr 59, s. 94-102. Problematykę tę rozwinął A. Kuczyński w artykule pt. *Razem czy oddzielnie. Polsko-rosyjska współpraca w zakresie badań dziejów Polaków na Syberii. Tradycja i współczesność*, [w:] *Sybir. Wysiedlenia – losy – świadectwa*, red. naukowa J. Ławski, S. Trzeciakowska, Ł. Zabielski, Białystok 2013, s. 79-94. W publikacji tej zwrócono uwagę na konieczność łączenia pracy historyków polskich i rosyjskich z zakresem dziejów Polaków na Syberii, co spotkało się z akceptacją ze strony wspomnianego profesora B. Szostakowicza, który problematyce tej poświęcił obszernie wystąpienie podczas konferencji naukowej w Białymstoku (wrzesień 2013).

⁷ *W kręgu tradycji kulturowej środkowo-wschodniej Europy. Tom poświęcony pamięci prof. Edwarda Pietraszka*, red. Mieczysław Trojan, Wrocław 2017.

studentów. Z czasem programy edukacyjne Katedry Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego poszerzone zostały o tzw. tematykę syberyjską prowadzoną w ramach wykładów, proseminariów, tzw. fakultetów oraz seminariów licencjackich i magisterskich, a nieraz też w ramach studium doktoranckiego. Z czasem pokłosem tych zajęć były prace licencjackie, magisterskie i doktoraty. Ubogaceniem tej formy kształcenia były też nieraz stypendialne wyjazdy na Syberię – Barnauł, Nowosybirsk, Tomsk, do Kazachstanu, a ich uczestnicy spotykali się po powrocie ze studentami w ramach tzw. wszechnicy syberyjskiej gdzie prezentowane były filmy dokumentalne TVP z cyklu „Polacy na Syberii” zrealizowane przez redaktor Jadwigę Nowakowską w konsultacji z Antonim Kuczyńskim, wówczas pracownikiem Katedry. Można też stwierdzić, że z czasem sprawa naszej przeszłości syberyjskiej wcale nie zmaląła wśród studentów, przeciwnie – pogłębiała się uważana za mało znane narodowe doświadczenia, naukowe, gospodarcze i martyrologiczne! Tematyka ta często gości na łamach rocznika „Wrocławskie Studia Wschodnie”, organu wydawniczego Ośrodka Badań Wschodnich oraz Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich, a wśród jego autorów są często historycy rosyjscy, zwłaszcza z syberyjskich ośrodków akademickich. W publikowanych przez nich tekstach wyraźnie odczuwa się daleko posunięty obiektywizm związany z oceną różnorodnych uwarunkowań w jakich rodziły się związki polsko-syberyjskie.

Na tym ogólnym tle rozwoju problematyki syberyjskiej w ramach działalności edukacyjnej i naukowo-badawczej Katedry doszło do powołania w jej strukturach Ośrodka Badań Wschodnich, istniejącego do dzisiaj oraz do przyjaźnie przyjętą przez rektora prof. Romana Dudę (1996) propozycję kierownika Ośrodka dotyczącą zawarcia porozumienia o współpracy edukacyjnej i naukowo-badawczej Uniwersytetu Wrocławskiego z Państwowym Uniwersytem Pedagogicznym w Tomsku. Dziś sprawy te, po upływie kilkunastu lat posiadają wartość fundamentalną w ramach, której rodzą się nowe problemy badawcze oraz formy współpracy. Żywić należy nadzieję, że społeczna dynamika wspomnianego Ośrodka Badań Wschodnich przyczyni się do polskiej edycji słownika pt. *Polaki w Tomsku (XIX-XX w.) Biografii*, Tomsk 2012, autorstwa Wasyla Antonowicza Chaniewicza, rzecz można Ojca Chrzestnego wspomnianego powyżej porozumienia między Uniwersytem Pedagogicznym w Tomsku a Uniwersytem Wrocławskim.

W katalog przedsięwzięć organizacyjnych i edytorskich wspomnianego Ośrodka wpisuje się 12 międzynarodowych konferencji poświęconych dziejom Polaków na Syberii i w Kazachstanie⁸, w których oprócz Polaków brało udział

⁸ Konferencje te organizowano od roku 2004, zawsze przy wsparciu organizacyjnym i finansowym Zarządu Krajowego Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” a nieraz też przez Fundację Pomoc Polakom na Wschodzie. Tematem konferencji były zagadnienia dotyczące związków polsko-syberyjskich i kazachstańskich: 1. Polacy w Kazachstanie. Historia i współczesność; 2. Syberia w historii i kulturze narodu polskiego; 3. Bronisław Piłsudski i jego dziedzictwo naukowe; 4. Bronisław Piłsudski (1866-1918). Człowiek – uczonek – patriota; 5. Kościół katolicki na Syberii. Historia – współczesność – przyszłość; 6. Kultura i świadomość etniczna Polaków na Wschodzie. Tradycja i współczesność; 7. Polacy w nauce, gospodarce i administracji na Syberii

wielu badaczy z Federacji Rosyjskiej – Abakan, Barnauł, Czyta, Irkuck, Jakuck, Južno-Sachalińsk, Nowosybirsk, Omsk, Tiumeń, Tomsk, Sankt Petersburg. Pokłosiem tych spotkań są pokonferencyjne tomy cieszące się uznaniem historyków, z których jeden dedykowany Bronisławowi Piłsudskiemu (1866-1918), katorżnikowi i badaczowi kultury autochtonicznych etnosów Sachalinu ukazał się również w języku rosyjskim⁹. Dodajmy jeszcze, że częstokroć niektórzy uczestnicy tych konferencji prowadzili także wykłady dla studentów.

W ramach tej formuły programowej w październiku 2017 roku prowadziła je prof. dr Irina Nikulina z Ałtajskiego Państwowego Uniwersytetu Technicznego im. I.I. Połzunowa w Barnaule, będąca jedną z lepszych znawczyń dziejów Polaków na Ałtaju. Wykłady te o bogatej faktografii ukazanej w długiej perspektywie czasowej, gdy wygasły już spory doktrynalne i kontrowersyjne orientacje polityczne, miały znakomitą wartość poznawczą oraz spotkały się z żywym zainteresowaniem studentów. Stanowiły zarazem interesującą refleksję nad „zesłańczym losem” Polaków oraz samym Ałtajem, który jest i był zróżnicowaną mozaiką etniczną, w którą wpisali się także nasi rodacy, częściowo zesłańcy, ale także i dobrowolni przybysze szukający tam warunków do samorealizacji zawodowej. Ich nieliczni potomkowie mieszkają tu do dzisiaj mając świadomość swoich odległych polskich korzeni. Wspomnijmy jeszcze, że podczas sowieckich deportacji w latach drugiej wojny światowej część zesłańców dotarła aż na Ałtaj, a po układzie Sikorski-Majski utworzono w Barnaule polskie przedstawicielstwo dyplomatyczne.

W opisie tej ze wszech miar interesującej problematyki, której dotyczyły te wykłady uwzględniono szerokie konteksty społeczne determinujące określone sfery działalności naukowej, gospodarczej i kulturalnej Polaków, których los związał z tą częścią Syberii, nie zapomniano też i o tym, że na Ałtaju przebywała także część zesłańców z lat 1940-1941. Z tego zakresu autorka skrupulatnie gromadziła przez wiele lat wiadomości opierając się na szerokiej kwerendzie archiwalnej w Rosji, zwłaszcza w jej syberyjskiej części. I w tym miejscu chcę zwrócić uwagę na fakt, że wspomniane wykłady stały się cennym przekazem wiedzy dla studentów o dziejach Polaków na Ałtaju oraz ich wkładzie w różne dziedziny życia tego obszaru Syberii a także o relacjach międzyetnicznych. Byli wśród nich zesłańcy, ale także dobrowolni migranci, nierzadko absolwenci rosyjskich uczelni – inżynierowie, lekarze, urzędnicy, którzy poszukiwali tu pracy.

Pracując tam pozostawali na ogół w pozytywnych relacjach z mieszkańcami, wśród których wypadło im żyć i pracować. Częstokroć pokazuje to zarazem, jak w konkretnych sytuacjach zajmowali się oni działalnością gospodarczą, służyli w administracji i zajmowali się innymi zadaniami w służbie państwowej. Nieodzowne więc wydaje się, że problemy te godne są naukowej konstatacji oraz refleksji a zasługą autorki jest ich pełniejsze poznanie! Profesor

w XIX i na początku XX wieku; 8. Polacy w nauce i kulturze Tomsk oraz Zachodniej Syberii; 9. Polacy w guberni archangielskiej w XIX i XX wieku; 10. Polacy w nauce, cywilizacji i gospodarce świata; 11. Wacław Sieroszewski (1858-1945). Zesłańiec – etnograf – literat – polityk; 11. Polscy odkrywcy, badacze i eksploratorzy Syberii i Azji Środkowej (XIX – początek XX wieku).

⁹ *Sibir w historii i kulturze polskiego naroda*, nauczna redakcja: Anton Kuczinskij i Piotr Siergiejewicz Romanow, Moskwa 2002.

Irina Nikulina jest liderką wśród współczesnych badaczy rosyjskich wiążące swoje zainteresowania z dziejami Polaków na Ałtaju, i co należy podkreślić bardzo wiarygodną oraz sumienną. Jej artykuły obejmują szerokim i wielowątkowym spojrzeniem zagadnienia, które łączą się z polską obecnością na Ałtaju – dawniej i dzisiaj!¹⁰

Dodać również trzeba, że problemy te znalazły należne im miejsce w publikacjach profesor Iriny Nikuliny, które ukazały się także w Polsce (tomy pokonferencyjne oraz czasopisma „Wrocławskie Studia Wschodnie” i „Zesłaniec”. Dzięki prowadzonym przez nią badaniom archiwalnym wiemy już sporo na temat warunków bytu polskich zesłańców. Uczestnicząc w konferencjach naukowych w Polsce – Kielce, Wrocław, Warszawa, Pułtusk, zawsze prezentowała interesujące referaty poświęcone Polakom na Ałtaju, życzliwie też wspierała polskich badaczy przebywających na stypendiach naukowych w Barnaulu.

W publikacjach poświęconych dziejom Polaków na Ałtaju zawsze uwzględniła szerokie konteksty społeczne i polityczne determinujące określone sfery życia na zesłaniu, a jej kolejny stypendialny pobyt w Polsce (Kielce, Toruń, Wrocław, Warszawa – październik 2017), finansowany przez Centrum Dialogu i Porozumienia Polsko-Rosyjskiego wiązał się z zamiarem poszerzenia wieloaspektowego kontekstu tych zagadnień poprzez kontakt z polskimi badaczami oraz koniecznością sięgnięcia do obszernej polskiej literatury wspomnieniowej z XIX i początków XX wieku a także do innych źródeł znajdujących się w polskich archiwach i bibliotekach.

Przywołana na wstępie myśl profesora B. Szostakowicza o potrzebie współpracy historyków polskich i rosyjskich w zakresie badań dziejów Polaków na Syberii ukonkretnia się obecnie w różnych formach – stypendia, udział w konferencjach, publikacje - a tu i ówdzie spotkać można w Rosji, zwłaszcza w jej syberyjskiej części coraz powszechniejsze podejmowanie takich badań, korzystając z mało dotychczas wykorzystywanych zasobów archiwalnych.

Żywym echem działalności edukacyjnej oraz naukowo-badawczej prowadzonej w Katedrze Etnologii i Antropologii Kulturowej dotyczącej związków polsko-syberyjskich jest seria wydawnicza „Biblioteka Zesłańca” Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu, które w roku 1988, a więc przed wyborami z 1989 roku, po których przysły długo oczekiwane dni wolności ogłosiło ogólnopolski konkurs na wspomnienia dotyczące pobytu Polaków na Syberii, w Kazachstanie i w innych rejonach Związku Radzieckiego. Jego pokłosie okazało się nadzwyczaj bogate, a na prośbę organizatorów konkursu napłynęło około 400 wspomnień z pobytu na zesłaniu.

Późniejszy rezonans tej inicjatywy okazał się jeszcze pełniejszy i sukcesywnie napływały kolejne materiały – relacje z zesłania, dokumenty, zdjęcia itp. Obecnie zbiór ten znajduje się w Archiwum Naukowym Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu, a jego treść oraz zróżnicowanie materiałowe należy ocenić bardzo wysoko i są one czymś więcej niż jeszcze jedną relacją naocznego świadka deportacji i pobytu w „sowieckim domu niewoli”. Warto tu wspomnieć, że korzystają z niego historycy, socjolodzy i inni badacze deportacji Polaków na Syberię oraz studenci piszący prace licencjackie oraz magisterskie związane pobytom a zesłaniu w okresie drugiej wojny światowej oraz w pierwszych latach po jej zakończeniu.

¹⁰ Pod jej redakcją ukazały się książki: pt. *Poljaki na Ałtaje. Ałtaj w Polsce XVIII-XXI ww.*, Barnaul 2013 oraz *Poljaki na Ałtaje*, Barnaul 2013.

Charakterystykę i inwentaryzację tego zespołu źródłowego noszącego tytuł *Wspomnienia Sybiraków. Z zasobów Archiwum Naukowego przy Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego* opracowała Małgorzata Ruchniewicz, której należy się szczególne uznanie za ten trud. Dzięki autorskiej staranności otrzymaliśmy w tym interesującym opracowaniu jasny, rzetelnie udokumentowany przegląd tego zespołu archiwalnego, w którym badacz znajdzie wiele informacji o zesłańczych wydarzeniach sprzed lat oczami ich uczestników, świadectw wiarygodnych obejmujących zesłańczą faktografię.¹¹ Obfitość zgromadzonego materiału legła u podstaw utworzenia w Towarzystwie Ludoznawczym oficyny wydawniczej pod nazwą „Biblioteka Zesłańca”, w ramach której ukazują się wspomnienia zesłańców z lat 1940-1946 - (Z. Orłowska, *Tajgo, pamiętna tajgo...*, Wrocław 1991; S. Dakiniewicz, *Więzień P 303. Wspomnienia łagiernika*, Wrocław 1992; N. Lippóczy, *Zapiski z łagru*, Wrocław 1992; J. Prorok, *Skazani na zagładę. Wspomnienia z lat 1939-1945*, Wrocław 1992; O. Albin Janocha OFM Cap, *Pod opieką Matki Bożej. Wspomnienia Sybiraka 1939-1956*, Wrocław 1993; L. Perepeczko, *W łagrach na saratowskim szlaku*, Wrocław 1993; A. Sobota, *W stepach Kazachstanu, Wspomnienia z lat 1939-1946*, Wrocław 1993; Z. K. Kawecka, *Do Anglii przez Syberię*, Wrocław 1994; W. Niezgoda-Górska, *Dosyć nam Sybiru, dosyć Kazachstanu*, Wrocław 1994; I. Haw, *Na szlaku Praojców. Sowietkie wspomnienia z lat 1940-1942*, Wrocław 1995; D. Boćkowski, *Jak piskłęta z gniazd. Dzieci polskie w ZSRR w okresie II wojny światowej*, Wrocław 1995; K. Rdułtowski, *Notatki z wygnania*, Wrocław 1996; H. Kierska, *Kędy kazachski step... Dziennik deportowanej 1939-1946*, Wrocław 1996 i wyd. II 2006; Z. Fedus, *Syberia wryta w pamięć dziecka*, Wrocław 1997; P. Świetlikowski, *Gułag Workuta, Raport oficera Armii Krajowej*, Wrocław 1997; S. Chmielewski *Zapiski niebohaterskich przeżyć*, Wrocław 2002; Z. Chmielewski, *W sowieckiej niewoli*, Wrocław 2002; W. Krawczyński, *Przez tundrę i tajgę po sowieckich łagrach*, Wrocław 2009.

Mimo trudności finansowych „Biblioteka Zesłańca” planuje kontynuowanie tej inicjatywy i ma zamiar zaproponować czytelnikom kolejne książki wspomnieniowe dotyczące pobytu ich autorów na syberyjskim zesłaniu. Przypomnijmy jeszcze, że książka Z. Orłowskiej, która ukazała się w tej serii otrzymała w roku 1992 nagrodę tygodnika „Polityka” zaś w roku 1994 „Bibliotece Zesłańca” przyznano Honorową Odznakę Sybiraków, a w liście skierowanym do redakcji Przewodniczący Rady Naukowej Związku Wiesław Krawczyński pisał między innymi: „Niech odznaczenie to będzie aktem wdzięczności wszystkich Sybiraków – Tych, których prochy pozostały na umęczonej ziemi Wschodu oraz nas, którym dane było powrócić do kraju”. I jeszcze fakt szczególnie, którym było wręczenie Papieżowi Janowi Pawłowi II kompletu książek wydanych w ramach tej serii w podczas spotkania Jego Świątobliwości z Sybirakami na Polach Legnickich latem 1997 roku.

¹¹ M. Ruchniewicz, *Wspomnienia Sybiraków. Z zasobów Archiwum Naukowego przy Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 1999, t. 3, s. 189-220; 2000, t. 4, s. 257-279; 2006, t. 10, s. 221-241; 2007, t. 7, s. 137-165; 2008, t. 12, s. 181-201; 2009, t. 13, 109-126; 2010, t. 14, s. 171-186; 2011, t. 15, s. 143-162; 2012, t. 16, s. 191-218; 2013, t. 17, s. 251-264; 2014, t.18, s. 235-288.

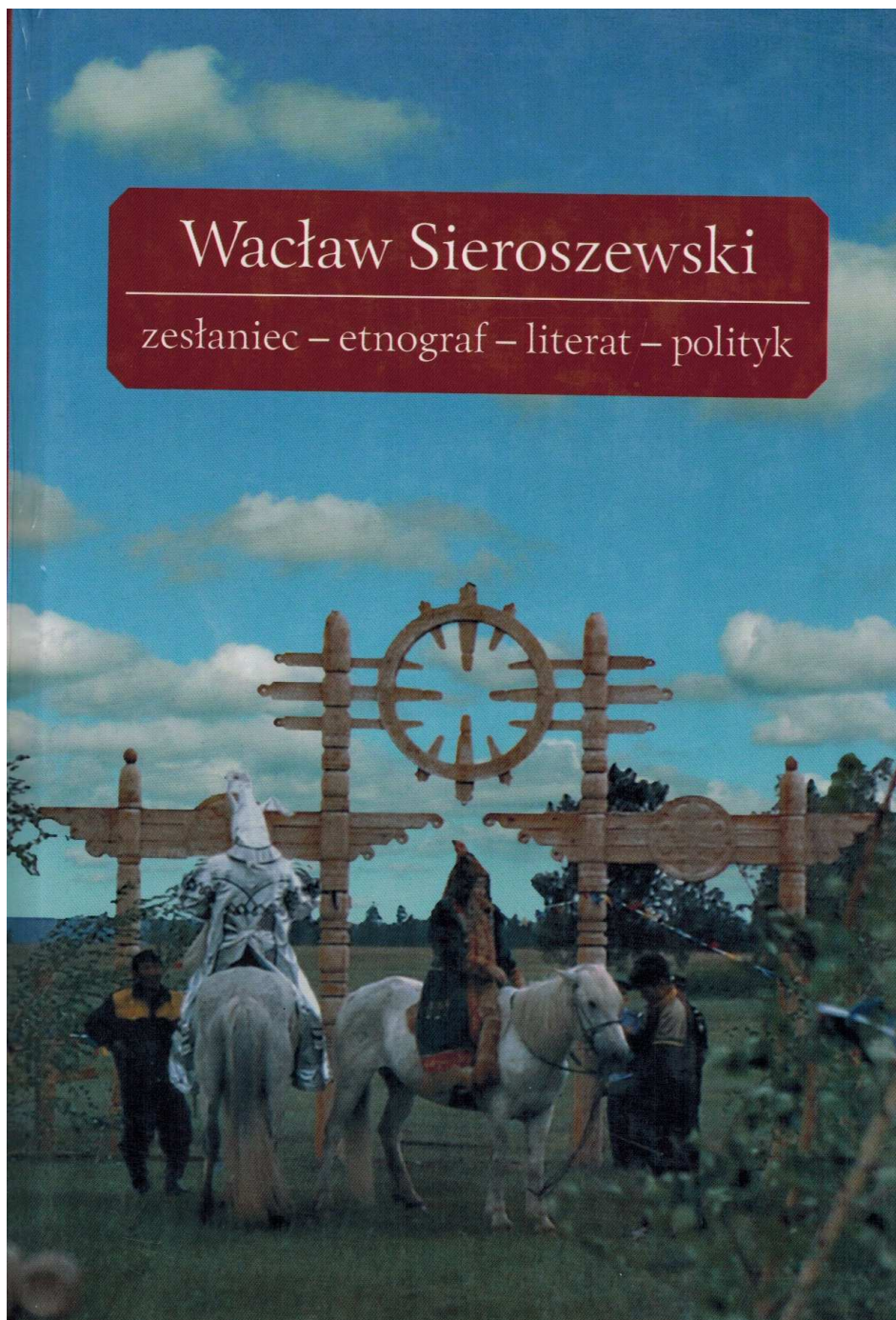
POLACY W KAZACHSTANIE

HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ

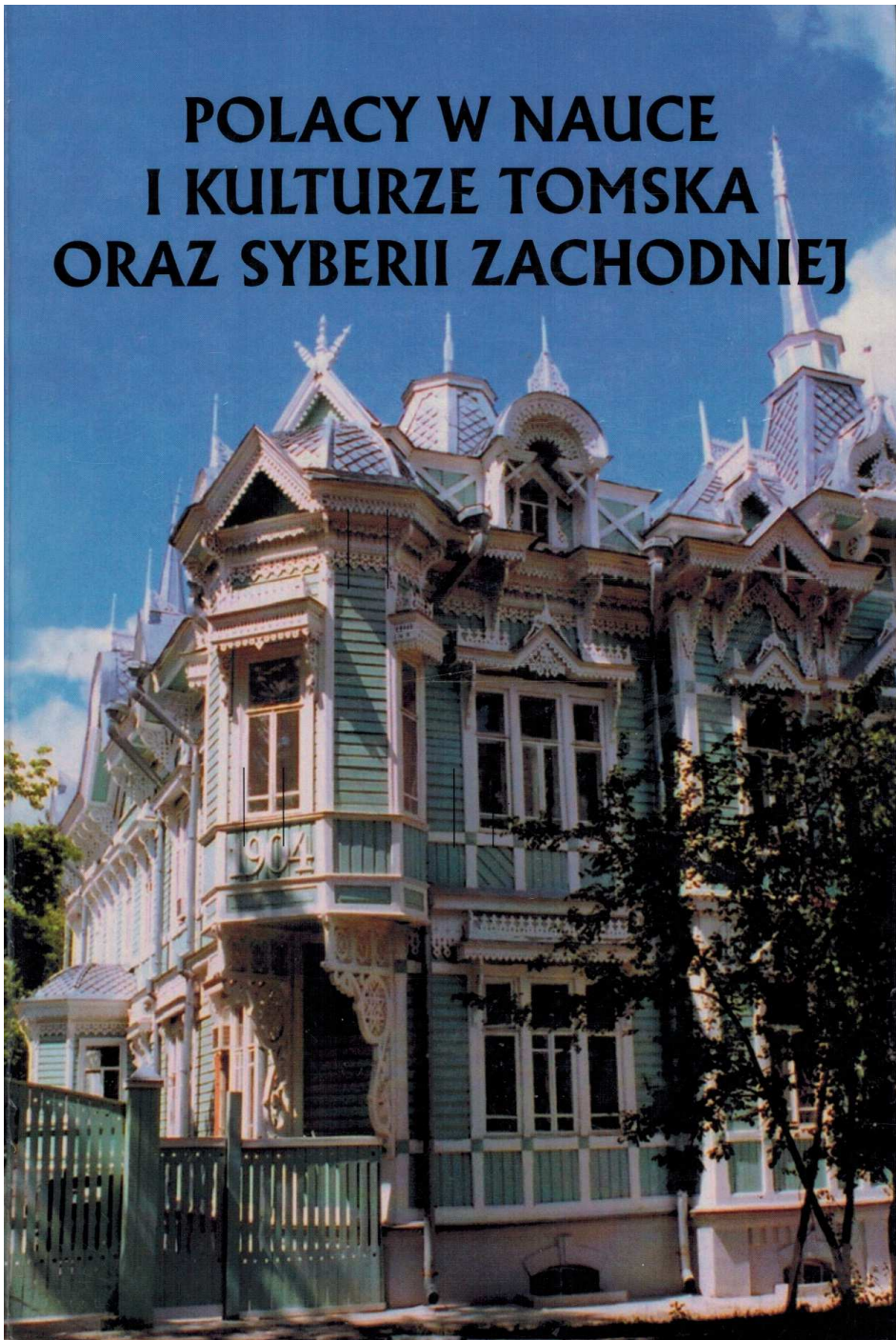
WYDAWNICTWO UNIwersYTETU WROCLAWSKIEGO

KOŚCIÓŁ KATOLICKI NA SYBERII

POLACY W NAUCE I KULTURZE TOMSKA ORAZ SYBERII ZACHODNIEJ

W ramach tej serii ukazały się także książki mające charakter reprintów monografii poświęconych dziejom Polaków na Syberii tj. książek autorstwa M. Janika, *Dzieje Polaków na Syberii*, Wrocław 1991 (pierwsze wydanie w Krakowie w 1928 r.) oraz Z. Librowicza, *Polacy w Syberii*, Wrocław 1993 (pierwsze wydanie w Krakowie w 1884 r.). Kolejnym nurtem edytorskim „Biblioteki Zesłańca” są krytyczne edycje najstarszych polskich pamiętników syberyjskich. Zapoczątkował je *Dziennik Józefa Kopcia brygadiera wojsk polskich*. Z rękopisu Biblioteki Czartoryskich opracowali i wydali go A. Kuczyński i Z. Wójcik, Wrocław 1995, Kolejną publikacją z tego nurtu to *Dwa polskie pamiętniki z Syberii XVII i XVIII wiek. Opracowanie zbiorowe pod red. naukową A. Kuczyńskiego*, zawierające *Diariusz więzienia moskiewskiego, miast i miejsc, Adama Kamińskiego Dłużyka* w opracowaniu B. Polewoja, Z. Wójcika i A. Kuczyńskiego oraz *Dokument osobliwego miłosierdzia boskiego.....*, w krytycznej edycji A. Kuczyńskiego i B. Roka, Wrocław 1996.

Dopełnieniem tego nurtu edytorskiego są monografie biograficzne i problemowe: G. Brzęk, *Benedykt Dybowski. Życie i dzieło*, Wrocław 1994; Z. Wójcik, *Ignacy Domeyko. Litwa, Francja, Chile*, Wrocław 1995; Z. Wójcik, *Karol Bohdanowicz Szkic portretu badacza Azji*, Wrocław 1997; M. Chrostek, *Etos dziewiętnastowiecznych zesłańców*, Wrocław 2008; B. Zaleski, *Wspomnienia z Uralu i stepów kazachskich*, Wrocław 2008; T. Brzeziński, *Służba zdrowia Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie 1939-1946*, Wrocław 2008; E. Niebelski, *Tunka. Syberyjskie losy księży zesłańców 1863 roku*, Wrocław 2011, T. Antonietta Frącek, *Zesłaniec nad brzegami Wołgi. Miniatury z życia abp. Zygmunta Szczęsnego Felińskiego 1822-1895*, Wrocław 2011 (trzy edycje), S. Markowska, *Z Oxfordu na Syberię. Dziedzictwo naukowe Marii Antoniny Czaplickiej*, Wrocław 2012; A. Januszkiewicz, *Listy ze stepów kirgiskich i dziennik podróży*, Wrocław 2013 i inne¹².

Do tej tytułowej prezentacji dodać wypada zasługujący na uznanie wysoki poziom edycyjny tych publikacji oraz znikanie w szybkim tempie niektórych tytułów. Stąd też czynione są starania o ich wznowienie, przede wszystkim staropolskich pamiętników syberyjskich, których lektura jest dobrym przewodnikiem po czasach odległych i krajobrazach nieznanymi zajmujących ważne miejsce w naszej historiografii i z faktu tego należy zdawać sobie sprawę. Tak oto w ogólnych zarysach wygląda „sprawa polska na Syberii” zawarta w książkach „Biblioteki Zesłańca”, w których kryją się złożone faktograficznie obszary tej rzeczywistości. Dopełnieniem tych problemów są częstokroć artykuły autorów z Rosji publikowane w roczniku „Wrocławskie Studia Wschodnie”, organie wydawniczym Katedry Etnologii i Antropologii Kulturowej oraz Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Ten autorsko-edytorski mariaż wzbogaca wiadomości dotyczące polskiego dziedzictwa naukowego za Uralem, działalności naukowej i gospodarczej Polaków na tych obszarach, historii Kościoła katolickiego oraz polskiego osadnictwa wiejskiego na Syberii w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Dodajmy przy tym, że jeszcze do

¹² A. Srebrakowski, *Trwalsza niż kamień*, [w:] Z. Fedus, *Syberia wryta w pamięć dziecka*, Warszawa-Wrocław 1997, s. 313-321; A. Kuczyński, *Recepcja działalności „Biblioteki Zesłańca” w piśmiennictwie krajowym i zagranicznym. Bibliografia*, [w:] Z. Fedus, op. cit., s. 329-338.

niedawna badania nad związkami polsko-syberyjskimi pozostawały w cieniu zainteresowań historyków rosyjskich. Aktualnie natomiast znacznie się ono wzmogło, zwłaszcza w ośrodkach naukowych na Syberii. I stąd płynie nadzieja, że wspólne polsko-rosyjskie tematy badawcze z tego zakresu przyobleką się w nowe publikacje, jaką np. jest świetna książka profesor Swietłany Muliny z Omska zatytułowana *Migranci wbrew swej woli. Adaptacja zesłanych powstańców styczniowych na Syberii Zachodniej*, Warszawa 2017, której rosyjska edycja otrzymała w roku 2012 prestiżową nagrodę zagraniczną „Przeglądu Wschodniego”.

Oto w znacznym skrócie główne kierunki obecności tematyki syberyjskiej w przedsięwzięciach naukowo-badawczych, konferencyjnych, edukacyjnych i edytorskich podejmowanych w Katedrze Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Czekajmy więc na następne. Problemów badawczych nie brak, a ich realizacja przyniesie wiele pożytku i nowych „ośnień” poznawczych.